

CĂMINUL

BIBLIOTECA
LITERARĂ
ȘTIINȚIFICĂ

437 GH. ASACHI

~~No. 192/65~~

VALEA-ALBĂ

Lucrare publicată sub in-
grijirea d-lui profesor

PETRE V. HANES

~~127~~ 49307

437

No. 127-128

EDITURA LIBRĂRIEI
MSTEINBERG
— BUCUREȘTI —
STR. LIPSCANI-94

Lei 4

516578W

Cărți pentru Școlari și Tinerime

Nuvele, schițe și povestiri.

	<u>Lei B.</u>
Mih. Lungianu. Mucenicii neamului	20.—
I. Dragoșlav. Povești	20.—
Nuvele și povestiri pentru copii	25.—

b) Note și Impresii.

Virg. Serdaru. Luptele dela Mărășești. 15.—	
Fr. Nansen. Spre vol, în întuneric și ghiață veșnică. Ilustrat. 40—	
	Traduc. de B. Marlan

c) Romane.

Edm. de Amicis. Cuore, ilustrat	22.—
Fr. H. Burnett. Lordul cel mititel, ilus- trat	18.—
G. Bruno. Copiii lui Marcel, ilus- trat	15.—

d) Teatru.

I. N. Sion. Nici pe aicia nu se trece 10.—	
I. M. Popescu-Mehedinți. Teatru la sate, 2 vol. ambele	2.—

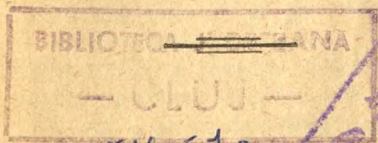
~~724~~ 437
„CAMINUL“

„ B I B L I O T E C A „
LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

~~724~~ GH. ASACHI ~~265~~

V A L E A - A L B A

Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor
PETRE V. HANEȘ

516.578

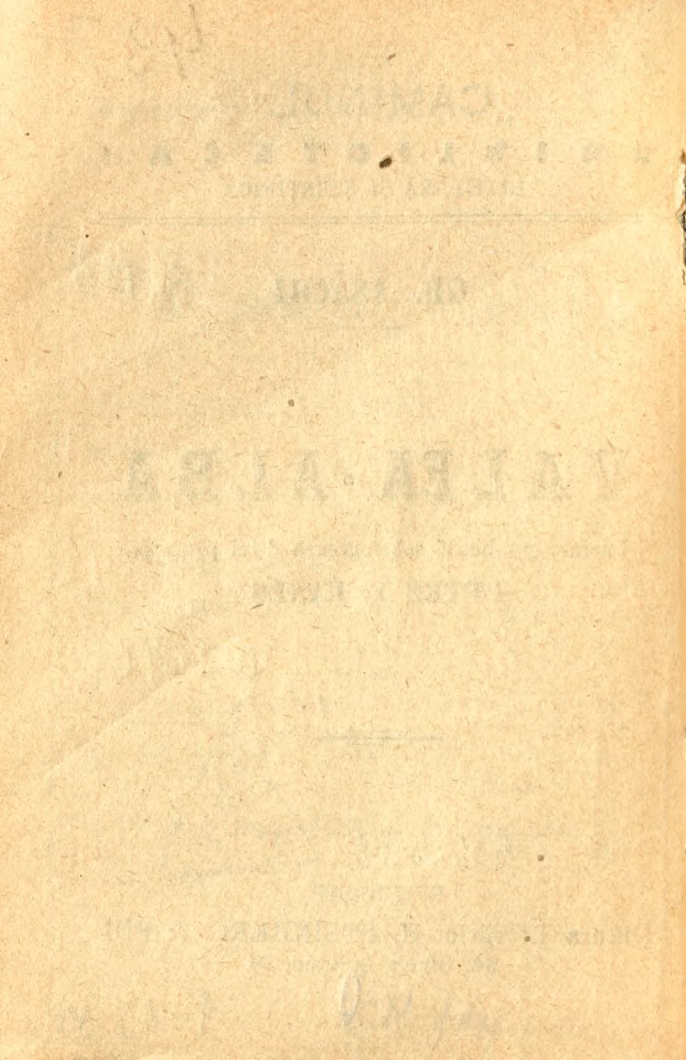
BUCUREȘTI

Editura Librăriei H. STEINBERG & FIU
94, Strada Lipscani, 94

pag. 430

0-1533

LAMURIRI INTRODUCTIVE

In clasa III-a secundară, programa analitică cere să se citească și nuvele istorice, ca pregătire pentru clasele următoare. Se citește de obicei, aproape numai nuvelele lui Negruzi „Sobieschi și Plăeșii” și „Alexandru Lăpușneanu”. Punem la dispozițiunea domnilor profesori și un material mai puțin cunoscut, dar interesant din punct de vedere al formațiunii nuvelei istorice. Dela istorie la nuvelă istorică este o treaptă intermediară: povestirea istorică. Cu ajutorul ei, elevii pot mai ușor înțelege cum delo istorie s'a ajuns la nuvelă istorică și pot mai ușor înțelege însăși nuvela istorică.

Dintre scriitorii români, cel care a scris mai multe povestiri istorice este Gh. Asachi. Din cât a scris se retipăresc pentru clasa III-a „Valea Albă” și „Alexandru cel Bun”.

P. V. H.

VALEA ALBĂ.

Moldova, deși este despărțită prin deserturi termurale și prin Marea Neagră de Crimeia, totuși în vechime aveă cu acea țară relațiuni politice și comerciale, încât mai înainte de a junge la sugetul (1) istoriei propuse, credem de folos a da despre acea peninsulă clasică oarecari noțiuni.

După ce se stânse virtutea și bărbăția antică a Romanilor, prin care ei subgiugaseră cea mai mare parte a lumii cunoscute, urmă epoha cea plină de turburări și de anarhie, încât ușor au fost barbarilor, veniți dela nordul Europei și al Asiei, căutând elime mai blânde și locuri mai îndemânatice de locuit, a pune sub jug popoarele cele désnervate și ovelite, a desființă așezămintele cele politice, a

---

1) subiectul.

stânge lumina științelor, a surpă industria și altele, ce erau productul a multor secole, și a întinde preste lumea civilizată un vâl de întuneric. Din sânul acestui haos, în care popoarele petreceau mai mult o viață hoțască, răsări un nou ordin de lucruri în Europa și în provinciile învecinate. Pe ruinele Romei eroice, se înalță, sub Papa, Roma cea sântă spre triumful lui Hs., iar Bizanțul, ce se anevoiă a purtă titlul de Roma nouă, cuprins de viții politice și de orbiri fanatice, se făcù triumful lui Mahomed. Atuncea, pe la începutul veacului al XIII-lea, se urzi la marginea răsăriteană a Europei două staturi de viță romană; unul în Dacia, al Moldo-Românilor, și altul în Heronesul Tauric sau Crimeia, statul Genovezilor. Trecând acum preste istoria patriei noastre, vom aminti de Crimeia și de colonia Genovezilor.

Aruncând o căutătură pe harta Crimeii, astă țară se înfățișează ca un patrat, ce se pare aninat în Marea-Neagră la capătul ei nordic prin istmul sau strâmtoarea din vechime numită Tafros, iară de Ruși Perecop, ce are tot o însemnare, adică râpă, ce erà peninsulei de apărare, fiind acesta singurul punct pe unde ea poate fi calcată depe uscat. Lun-

gimea țării dela răsărit spre apus este de 66 ore; iar lățimea dela amiazi spre nord de 40 ore sau mile de Moldova. Din partea răsăriteană a peninsulei este Marea Azovă, sau unghiul răsăritean, care este ca un adaos către forma patrată a Crimeii, unde se formează o altă peninsulă, ce eră odinioară despărțită de Crimea prin un val și o râpă apărată de un mur și de turnuri; acolo stătù regia Bosforului, pe care Mitra-dates a strălucit-o și a căreia capitală eră Panticapea. Precum partea apusană pe la Eupatoria este plină de stepuri, de lacuri sarate și de râurile, ce sunt mai des săci, așa partea de amiazi a peninsulei este mănoasă, plină de suvenire istorice. Lângă golful Ctenus, modernii au zidit Sevastopolul, aproape de aice anticul Hersones, caput Partenium, faimos după tradițiuni, și unde se întindeau coloniile mileziene, asiatică, și în urmă cele genoveze.

Partea dinăuntru a Crimeii nu-i alta decât un șes întins; ochiul nu află, spre a se repoza, decât niște înălțături piramidale, unde dorm îngropate semințiile vechilor locuitori; aceste movili se numesc „tumuli“, iar de Tataři se zic „curgani“, în a căroră sân deseori se află sarcofage cu obiecte prețioase de arte, depu-

se lângă îngropații eroi sau regi. Spre amiază pământul se rădică și la țarm formează o culme de munți, din care cel mai mare este acel numit Trapez, înalt de 4700 palme; marmura și iaspul, cu coloane bazaltice, formează grote ca aceea a lui Fingal din Scoția. Vegetațiunea de aici a olivului, figului și a altor poame să aseamănă cu aceea a Greciei și a Italiei.

TAURIDA SAU CRIMEIA.

Istoria antică a acestei peninsule se ascunde în vâl de mitologie, care din evenimentele aice tâmplate au țesut episoade fabuloase și poetice. Aici Ifigenia, fiica lui Agamemnon, fu adusă de Diana și mântuită de sacrificiul la care o condamnase oracolul; aice ea recunoscu pe fratele ei Oreste, aruncat de furtună, când eră să-l sacrifice în templul Dianei, despre care evenimente amintează tradițiunile locale și ruinele, iară mai ales tragedia lui Euripide intitulată: Ifigenia în Taurida. Aice se află velerul de aur (pielea cu lână de aur), pentru cari se întreprinsesă faimoasa și eroica expedițiune, numită a Argonauților; asemenea în adăposturile misterioase ale Tauridei dregea Medea

farmecele ei, încât faima acestor locuri, împlând lumea de fioroase istorisiri, impuseseră mării ce le congiurau numele de neospitalieră; până când Grecii, cercetând și cunoscând în urmă mai de aproape că erau țări mănoase și plăcute, au schimbat numele mării Pontul Euxin, adică mare ospitalieră.

Atuncea pe la 400 ani înaintea lui Hs., mai multe puncturi ale Crimeii s'au colonizat de Greci, despre a căror cultură s'au păstrat încă monumente. În decursul secolelor, Crimeea fu parte a imperiului lui Mitra-dates și apoi a Romanilor. După decăderea acestora, mai multe ginte scitice își disputau domnia asupra peninsulei, până când după Cingis-Han, la anul 1240, Batus-Han au reunit-o cu imperiul Capceac și au așezat reședința sa în politia azi numită Eschi-Crim, adică Crimul cel mic.

Republicile italiene Veneția și Genova, ce erau pe atuncea cele întâi puteri maritime și comerciale, începuse încă dela 1100 după Hs. a avea relațiuni cu popoarele depe țărmul Mării Negre; unde, pe la deosebite puncturi dela gura Dunării, ale Nistrului, ale Niprului, până la Marea Azov, întemeiară multe așezăminte comerciale și colonii. Din acea epohă, du-

pă o întrerumpere de 800 ani, datează reînnoirea contractului Romanilor cu italienii, nu pe uscat, pe calea de unde veniseră ei dela Roma; pentrucă comunicațiunea lor deadreptul fu întreruptă de către Slavi și Huni, carii la emigrarea popoarelor în secolul al IV-lea s'au așezat între Dacia și între Italia. Moldo-Românii, cari posedau gura Dunării și țărmul Mării Negre până la gura Nistrului, ca și locuitorii Crimeii, primiră pe țărmurile lor colonii genoveze cu contuarele lor comerciale, la Chilia, Cetatea Albă, până și la Hotin. Mai ales că plătirea țărmurală pe Marea Neagră eră și mai nainte practică de Bârlădeni, a căroră putere se întinsăse până la gura Niprului, unde supusăse renumita poliție (1) Oleșie, amū Cherson, țară de comerț, și depozitul mărfurilor grecești destinate pentru Chiev.

Dar Genovezii mai cu seamă au ținut luarea lor aminte asupra Crimeii, unde manufacturile lor le preschimbau cu grâne, sare, pelcele (2) și vin, pe cari în calitate aleasă le producea peninsula aceea. Drept aceasta, spre a se putea mai bine îngriji de interesele lor și a exploata

---

1) cetate, oraș.

2) piei,

productele Crimeii, Genovezii au plănuit a face pe țărmul dela amiazăzi o colonie, pentru care prin prezenturi însemnătoare au căpătat dela hanul tatar învoirea de a așeză contuare de comerț, și la 1420, sub conducerea patriciului (1) Doria, colonii numeroase au descălecat acolo, unde în timpul antic eră politia Teodosia, care astăzi se numește Cafa. Aice, ca odinioară Fenicienii sub conducerea Didonei, care prin asemenea strategemă fundară faimvasa Cartago, ce se făcuse rivala Romei, Genovezii așezară micile lor contoare neguțătorești; apoi neîntârziat le-au cungiurat cu o țarie, sub cuvânt a asigura prețioasele lor produse în contra atacului sălbaticilor hoți din împregiurime, și așa adăogând pe încet un val lângă altul, o țarie, un turn, pe lângă celelalte, Cafa se prefăcù într'o cetate puternică, cu un port ce putù cuprinde o flotă de galere. Atuncea recunoscând înșelăciunea, Tatarii amenințau pe Genovezi, dar aceștia din cetatea lor râdeau de neputința hanului. Peste 20 ani dela colonizațiunea ei, Cafa se făcù o țară comercială înflorită, încât ea putù trimite 20 galere înarmate, spre a agiu-

---

1) patricianului, nobilului.

torà pe creștinii dela Tir, cari erau impresurați de Saraceni. Afară de Cafa, Genovezii întemeeseră mai multe colonii în Crimeia, între altele la Solda, cu un turn foarte înalt, de unde puteau observa mișcările dușmanilor. Astăzi încă se văd ruine mărețe ale Genovezilor lângă Sevastopol, precum Balaclava, Panticapea și altele în insula Tamas.

Genova, înmândrită că au câștigat așa pozițiune, care o făcea domnitoare Mării Negre și-i asigura monopolul comerțului cu Constantinopoli și cu Asia, s'au îngrijit de administrațiunea acestei colonii. În tot anul trimetea la Cafa un consul sau guvernator, ales dintre cele întâi familii patriciene ale Genovei. Guvernul se deosebià nu numai prin legiuiri înțelepte, ci mai ales prin aplicațiunea lor cu sfințenie, prin paza și prin domnirea dreptății; încât nu numai sudiiți (1) Genovezi erau întru toate apărați, ci și popoarele tatare de primpregiur, încredințându-se de puterea și de dreptatea guvernului, deseori i se adresau și urmau după rezoluțiunea să. Venețienii, rivali puternici ai Genovezilor, neputând suferi desvâlirea unei asemenea înrâuriri în locurile

---

1) supușii.

unde și dâșii întrebuițau speculațiunile lor, la anul 1296 espeduiră o flotă compusă din 25 galere, care după un atac de puține zile au surupat și pradat coloniile genoveze, ce erau fructul multor ani și ostenele, încât coloniile aceste ar fi fost de atuncea pe totdeauna desrădăcinate din Crimeea, dacă nu ar fi venit o încungiurare neașteptată, adevărată o iarnă din cele mai aspre, însoțită de foamete, încât Venetia, care întemeasă în partea nordică a Mării Azov colonia Trahesa, crezând că în Crimeia ar fi aflat un paradis pământean, constrânsă de acele cauze, au fost nevoită a părăsi concuista cea nouă, după ce au pierdut o treime din oastea sa. Genovezii, reintrând în posesiunile coloniilor lor, s'au sârguit atât de bine a repară daunile pătimate, încât papa Ioan al XXII-lea rândui în politica Cafa un mitropolit catolic, a căruia jurisdicțiune se întindea dela Pontul Euxin până în Rusia.

Domnia Crimeii eră pe atuncea împărțită între Tatars și între Genovezi, cari tratau cu dispreț ca pe niște barbari pe acei pământeni. Din gelozia politică și din frecarea intereselor comerciale, la anul 1342 au prorupt un resbel. Hanul domnitor, vrând a se desface de niște

vecini atât de asupritori intereselor și autonomiei naționale, adunând o oaste numeroasă, a încungiurat Cafa. După un asediu îndelungat, neputând-o supune nici prin arme, nici prin foame, de care începuse propria lui oaste a pătimi, el însuși au fost constrâns a cere o împacare, care s'a și încheiet, după mijlocirea republicii, între coloniile ei și hanul Crimeii, când atunce acesta recunoscù drepturile politice ale coloniilor comerciale pentru ambele părți folositoare. Tamerlan, învingătorul Asiei, la 1406 au surpat domnia hanului Toctamiși, după care imperiul său se împărți în trei hanaturi: în al Cazanului, Astrahanului și al Crimeii. Atunce desbinări necontenite învăluiau astă peninsulă; anarhia agiunșase la culmea ei și țara îmblă a se face prada oardelor vecine, când un simplu păstor, numit Gherai, aduce, înaintea căpiteniilor adunate, pe Hagi, june de 18 ani, ca pe un adevărat deviitor al lui Batuș-Han și al lui Toctamiși; acest june datoriă mântuirea și păstrarea sa îngrijirii îmbunătățitului Gherai. Șefii adunați refuzau a-l recunoaște de clironom (1) al tronului, dar poporul declară de ales, în astă demnitate pe junele Hagi, care spre recunoștință către binefăcătorul său

1) moștenitor.

adoptă numele lui de Gherai și se făcù șeful strălucitei dinastii tatare, ce a domnit dela 1440 până la 1780 în Crimea, cu titlu de han. Hagi-Gherai au guvernat cu strălucire până la 1467. Fiiul său cel mai mare, Nor-Edaulah, aveà să-i urmeze în domnie, însă fu detronat de fratele său Mengheli.

Acesta, sub nume de Mengheli-Gherai I-iu, este cel mai strălucit dintre hanii Crimeii și împarte cu Mitridate onorul de a lăsà în astă țară suveniru istorice glorioase. El protejă agricultura, artele și comerțul, pentru care întreține relațiuni pacifice cu țările învecinate.

Moldova, ale cărei țărături depe Marea Neagră sunt față în față cu acele ale Crimeii, în depărtare ca de 28 mile, erà firește și politicește dispusă a trăi cu dânsa în armonie și a se folosi de relațiunile comerciale. Deaceea pre lângă casele ei de comerț, ce erau statornicite la Cafa, Eupatoria și Balaclava, Moldova aveà prin acele politii, pentru îngrijirea și protecțiunea supușilor săi, agenți și comisionari.

Nu târziu după întronarea sa, Mengheli-Gherai află că fratele său Nor-Edaulah, ce erà esilat, se adăpostisă pe lângă Cazimir al IV-lea, regele Poloniei, și în-

grijindu-se ca nu cumvã acesta să-l agiute de a recapatã domnia Crimeii, dupã dritul său de întâia naștere, a căutat alianța e lor mai puternici monarhi ai epoei, cari, aflându-se în ceartă cu Polonia, ar fi favorat nesmintit interesele lui. Deaceea fără preget s'au adresat la țarul Moscvei Ivan al III-lea și la Ștefan cel Mare al Moldovei, cu cari prin mijlocirea lui Cocos, Eyreu înavuțit, Portugez din Cafa, au încheiet o trainică legătură prin care țarul Moscvei se îndatoriã a da lui Mengheli-Gherai pe tot anul daturi, pe când Ștefan VV erã cu acest han puternic și înțelept legat nu numai prin interes politic, ci și personal, precum mai în urmă se va vedeã.

Dar mai nainte de a se pune în lucrare acest tratat, intrigile lui Nor-Edualah detronatul, sprijinite de Polonia, aprinserã în Crimeea o învãluire și nãuntrice împerecheri de partizi, atât de mari, încât spre a ferì Crimeea de un resbel civil, Mengheli-Gherai a preferat a abdicã tronul și a se retrage cu familia sa la Cafa între Genovezi, cari-i rânduiriã de reședință cetatea Mancup, depãrtatã douã mile dela Balaclava. Poate că Mengheli-Gherai și-ar fi încheiet cariera sa în astã tunecoasă singurătate, dacã o

nouă ceartă, născută între Genovezi și Tatari, n'ar fi provocat un eveniment, prin care se înturnă lui Mengheli-Gherai sciptrul ce-l scapase din mânil sale.

Tatarii trimeteau la Cafa un delegat al lor, care mai nainte aveà a se întări de Genovezi. Un nou trimis, Eminic, nu câștigă învoirea guvernului Cafei, pentru care acesta, neputând fi sprijinit de han, s'au adresat a cere ajutor la Constantinopoli, ce de 20 ani (1453) se află sub domnia lui Mahomed al II-lea, care din cearta Genovezilor și a Tatarilor știu să tragă folos pentru realizarea planurilor sale și totodată a se răzbună asupra Genovezilor, cari la asodiul Constantinopolului au fost dat agiuilor imperatorului Paleologu prin arme și prin flota lor. Este cunoscut că acel mare conuistor plănuià a împlânta semiluna în locul crucii în toată Europa; unde cercând a răsbate prin Moldova, oastea lui de 120.000 oameni fu de Ștefan Vodă în 17 Ianuarie 1475 deplin învinsă în lunca Racovei, pentru care toată creștinătatea și Papa Romei au serbat triumful armelor moldo-române, care de asemenea smulse din mânil Turcilor Chilia și Cetatea Albă.

Mohamed, înțelegând în Ștefan Vodă

un barbat ce contrariã scopul sãu, invitã în contra lui pe Lobodã, hatmanul Cazacilor Donului, pe care Ștefan Vodã, învingându-l la Grumãzești, îl și prinsã; o parte a oastei sale a înecat-o în Nistru, iar restul o alungã pãnã la Nipru. Mai în urmã, pentru mãntuirea țãrii de Cazaci și Tãtari, a zidit în Iași biserica sãntului Nicolae cel Mare, cu trei altare (1) Atãtea nouã motive înãsprind pe Mohamed, a și început operațiunile sale cu Crimeea, unde la 1 Iulie 1475 trimisã o flotã numeroasã de 400 galere, care se înfãtoșã înaintea Cafei, pe cãnd pretendentul Eminic se apropiasã din partea uscatului cu o numeroasã oaste de Turci și Tãtari, cari erã în înțelegere cu o partidã de împãrechetori (2) din cetate. Genevezii, cari pãnã atuncea desprețuiau pe orice dușman, atacați de dinafarã de o armie atãt de puternicã, deprinsã a învinge, și pe dinãuntru paralizați de împãrechetorii proditori (3), dupã ce în curs de 6 zile au susținut cu bãrbãție asaltele cele mai furioase ale Turcilor, au fost nevoiți a se supune. O deputațiune

---

1) Cu hramurile S. ierarh Nicolai, arhidiacon Ștefan, Muc. Barbara (Edițiorul din 1867).

2) revoluționari; 3) trãdãtori.

de locuitori, compusă din dregători și din bătrâni (1), lacrimile femeilor și ale copiilor și darurile însemnătoare au înduplecat pe șeful expedițiunii, Ahmed, a dăruî cetățenilor genovezi vieața. A doua zi, cuprinzând cetatea și toate țările Căfei, cea întâie lucrare a învingătorilor a fost a pune sub sabie pe agentul lui Ștefan VV. și pre toți neguțitorii Moldoveni, în număr de 160 inși (2), ca o expiațiune (răsbunare) a pierderilor ce suferise la Racova oastea otomană.

După ce în ist mod au sfărmat în Crimeea puterea Genovezilor, voind a stârpi acum chiar și cuibul lor, Mohamed rânduî a se strămuta toți locuitorii dela Cafa și dela alte locuri a peninsulei, despoindu-i de tot avutul lor și tratându-i de sclavi. Drept aceea se făcû o prescriere de toată împoporarea, din care s'a ales un număr de june vergure (3) pentru haremul imperial din Constantinopol, și 150 juni dela 10 până la 15 ani, parte pentru serviciul curții, iar parte spre a

---

1) Aici lipsește ceva.

2) Dlugossî, *Historia*, liber VIII, pag. 533—Gh. A. (În original e citat și textul latin referitor la chestiune).

3) fecioare.

fi înșirați în guardia ienicerilor, după ce mai înainte aveau a îmbrățișa credința lui mahometună.

Astă lucrare, despărțirea părinților de fii și de familia lor, înfătoșă o icoană mai cumplită decât fiorile asediului, și Italienii o asemănau în parte cu răpirea Sabinelor din Roma. S'au văzut scene de amor matern și disperare, ce ar fi umplut de oțerire pe călăi, dacă nu s'ar fi impus învictorilor o asemenea sălbatică însărcinare. Mumele numai leșinate se puteau despărți de copiii lor, altele se târau până la galere, pe cari le urmăreau înnot, până când obosele se înecau. S'a întâmplat ca un părinte, spre a feri pe fiul său de sclăvia ovelită și sacrilegă (lepădarea credinței lui Hs.), l-au străpuns cu punnarul înaintea răpitorilor și însuși căzù sub loviturile lor.

După încheierea acestei lucrări, flota s'a încărcat cu averi prețioase și cu 15 mii sclavi Genovezi de ambe sexe, cari transportându-se la Constantinopol s'au așezat la P'era, unde păzirea naționalitatea și limba lor italiană și sunt uricul (1) familiilor celor mai multe, numite Perotè, de religiune catolică și de limbă greco-italiană. Iară pentru junii și ju-

1) origina.

nele ce erau, împreună cu obiectele cele mai prețioase, destinate în dar pentru sultanul, în două deosebite galere adunate, s'a luat cea mai mare îngrijire pentru îndemânarea și mângâierea lor în cursul călătoriei la Constantinopol; deaceea s'au căutat doi oameni bătrâni, știutori de limba italiană și turcească, spre a le servi în astă încungiuire de îngrijitori. Alegerea a căzut asupra unui bătrân încă verde și respectabil, care cu doi copii în brațe, spre a-i subtrage de vânarea brutală a înarmaților, se înfătoșă înaintea lui Ahmed, preferând mai bine să facă parte acestui olocaust omenesc.

Intre Moldo-Românii cari, pentru speculațiunea lor și alte interese, erau așezați în Crimeia, se deosibiă mai ales unul, numit Radaman, bărbat cu geniu și cu patriotism, care de 20 ani purtându-se între ambele aceste țări, a câștigat nu numai însemnătoare avere, ci și stima și încrederea ambilor domnitori și locuitori ai Moldovei și ai Crimeii, încât în cursul domniei lui Mengheli-Gherai el fuse mijlocitor confidențial între Ștefan VV. și între acest han, pentru care făcea dese călătorii, aducând și preschimbând corespondențe și daruri în acești suverani aliați.

Soarta care răsturnase depe tron pe Mengheli-Gherai nu cruțase pe Radaman. O furtună din cele înfricoșate, cari dominează pe Marea Neagră, a acufundat vasul de comerț încărcat cu cea mai mare parte a avutului său, încât după catastrofa politică a Crimeii, el se adăpostise pe lângă Mengheli-Gherai în cetatea Mancup, unde, în privirea serviciilor de mai înainte, a înțelepciunii și încungiu-rărilor (1) sale, fu tratat chiar ca un casnic favorit; și în contra dătinilor musulmane, atât el, cât și familia sa, aveau liberă intrare la curte și în seraiul hanului.

Intre cadânele lui Mengheli-Gherai, cea mai favorită sultană eră o Româncă, care, din copilărie răpită de Tataři din Moldova, pentru extraordinara ei frumusețe, fusese prosforată (2) hanului, și se făcù mama unei fiice frumoase, icoană vie a maicii sale, și deaceea de părintele ei foarte iubită. Deși de amor duios, de lux oriental și de frumusețile reședinței cei încântătoare dela Bacci-Serai cungiurată, sultana eră deseori sufundată în melancolie. Ea își amintiă ca prin un vis dulce: părinții, locul nașterii sale, patria cu munții și râurile ce o împodobiau, sim-

1) întâmplărilor ; 2) oferită.

plicitatea vieții, iară mai ales nimic nu putu amorți în inima sa învățăturile religioase creștine, în cari fu născută și pe cari ea în ascuns, pe cât îi eră cu putință, a practicat în cugetul său. Unca ei mângâiere, a însuflat fiicei sale aceste simțiminte evlavioase, și precum se întâmplă, că uneori pomul hultuit (1) întrece în bunătate pe prototipul său, de asemenea învățăturile creștinătății, cari în ascuns însuflase fiicei sale, au prins în inima cea fragedă o mai adâncă rădăcină, și acest rezultat eră triumful secret al mamei sale.

Puțin înainte de catastrofei politice, sultana înbolnăvindu-se greu și simțindu-se aproape de moarte, espusă fiicei sale Fatme toată soarta și naționalitatea sa, congiurând-o a rămâne credincioasă religiunii creștine pe ascuns, până când înduratul Dumnezeu o va îndemna de a se înturna în sânul bisericii lui Hs. Fatme, împlântată în lacrimi, giurui maicei murind a plini aceste, și în cuget tânăr păstră cu statornicie misterioasa ei chemare. Rămâind orfană de mamă, ea află mare mângâiere în petrecerea cu Radaman și cu copiii lui, din cari o fiică eră de vârsta sa, iară fiul de cinci ani mai mare; cu aceștia ea se practică a vorbi în limba română, mai dorită fiindu-i, ea o dulce

---

1) altoit.

amintire a maicei sale, pentru care orice om, în toate părțile lumii, având o simpatie adâncă, de dânsa e legat către patrie și către îndatoririle sale.

Atacul Turcilor asupra Cafei se întinse și asupra polițiilor învecinate și înăvuite, între cari eră Mancupu, reședința privată a lui Mengheli-Gherai. Acesta eră la Turci sub prepus de amic al Genovezilor. Soarta sclăviei, care au pățimit locuitorii Cafei, și cruziile învingătorilor răspândiră fiori și desperare chiar și în națiunea tatară, din care cea dela Mancup trăiă în armonie cu Genovezii, încât, la apropierea oastei turcești, cea mai mare parte din locuitorii acestei politii fugiră la munte și se adăpostiră între grottele cele misterioase și nerăsbătute, din vechime încă săpate în stânci, pentru dosirea creștinilor de furia păgânilor. Pe când noaptea cuprinsese reședința lui Mengheli-Gherai, toți casnicii și chiar seraiul său s'au răspândit, și de spaima omorului și a sclăviei s'au mistuit unde cine au putut. În astă fioroasă confuziune, giunea Fatme, delăsată de femeile păzitoare, împreună cu giunele Radaman de care se rătăcise sora-sa, favoriți de umbra nopții, s'au lunecat printre oaste și s'au mistuit în o grotă singuratică, unde odinioară sultana, ferită de o-

chii păzitorilor își făcea rugăciunile creștine. Aice ambii juni agiungând, s'au tupilat tremurând de spaimă, și în genunchi rugau pe mântuitorul lumii a-i mântui și pre ei de pericolul care-i amenința. Oboseala le amortise puterile și-i acufundase într'un somn adânc, din care-i trezi dimineța chemarea lui Radaman. Acesta simțind rătăcirea copiilor, după multă căutare nu putu află pe fie-sa, dar găsi în grotă pe acești doi; apoi văzând despre o parte pericolul cu care-i amenința brutalitatea sălbaticilor ostași, iar despre alta nici un mod de scăpare, el cunoscând simțimântul duios ce legă junii din frageda lor copilărie, într'o încredere în cereasca îndurare, care totdeauna l-a însuflețit, nu află un alt mod de a nu-i despărți, decât a investi și pe Fatme în port de june Genovez, și pe ambii a-i conduce la căpitenia oastei turcești ca pe doi fugari, pe cari-i prosforă (1) spre a face parte de ceata aleasă și destinată pentru Constantinopoli, sperând că acolo i se va înfășoșă vre-o ocaziune de a-i putea mântui. Prin astă urmare, bătrânul Radaman a căpătat confidența lui Ahmed, care, pentru cunoștința multor limbi stră-

---

1) oferiă.

ine crezându-l Grec și, prin astă faptă stimându-l credincios sultanului, i-a încredințat îngrijirea asupra cetii Genovezilor în cursul călătoriei lor la Constantinopoli.

Despre altă parte Mengheli-Gherai, precum s'au zis, ca un partizan al Genovezilor, fu prins și de asemenea despărțit de familia sa, se conduse la Constantinopoli. Aice agiungând ca sclav, s'a primit de Sultanul ca rege. Acest resbelic și înțelept monarh știă că mărirea și siguranța unui imperiu mare nu sta în nemărginita întindere tetritorială și în nenumărata mulțime a popoarelor, ci în legăturile de interes materiale și de glorie națională între provinciile subjugate și între centrul guvernului. Deaceea, voind a face din provincia Crimeea un razim al puterii otomane și prepuind geniul și înrâurirea lui Mengheli-Gherai, nu numai că l-au reșezat sub suzeranitatea sa pe tronul ce-l pierduse, dar încă încheie cu dânsul un pact de dinastie, ca, la caz de a se stânge seminția sultanilor de Constantinopoli, atunce, ca un clironom legiuit, să urmeze pe tronul imperiului unul din familia lui Mengheli-Gherai, care condițiune se zice că și până astăzi are tăria ei.

După câtvă timp, Mengheli-Gherai, înturnându-se în Crimea cu mare pompă, s'a reaşezat la Bacci-Sarai dar familia sa, de furtună împrăştiată, n'a mai găsit-o, şi mult s'a nevoit de a putea descoperi măcar parte dintr'însa.

CETATEA CHILIA.

Însărcinat cu îngrijirea giunilor sclavi din Cafa, înrte cari amu se aflau Fatme şi giunele Radaman, ce erau de ceilalţi necunoscuţi, Radaman s'a îmbarcat în galera destinată în care se aşezase o ceată de douăzeci şi patru Turci, spre paza giunilor sclavi şi mai ales a preţioaselor obiecte încredinţate răspunderii lor. Modul cel blând şi îngrijitor al lui Radaman, ca al unui părinte duios, nu putu delă purcederea flotei mângâia pre atâţia copii, cari văzându-şi părinţii adunaţi pă ţărmul Mării şi pe alţii împărţiţi prin galere, simţindu-se amu orfani şi pe totdeauna despărţiţi de dânşii, vărsau lacrimi şi împleau aerul de bocete pătrunzătoare, pe când fionoşii vincitori răsunau cântece de triumf şi de bucurie. Încărcată cu călători de aceste două opuse simţimânte, unii de doliu, alţii de bucurie pentru succesul expediţiunii şi prada

cea mănoasă de care cu toți se împărțaseră, flota compusă din 70 galere mari, întinse vântrelele sale spre Bosfor, unde o mână și cursul natural al apelor către acea poartă, pentru a căreia posesiune din vechime urmează până în zilele noastre lupte sângeroase.

După o plutire, la început favorabilă, seninul cerului se încurcă, un vânt puternic dela răsărit turbură undele mării și mai nainte de a putea ajunge la vreun port, flota fu cuprinsă de cea mai înfricoșată furtună, care atât de deseori aduce daune simțitoare plutitorilor, încât nu înzadar astă mare se numără între cele periculoase. Tâmplarea, care amenință flota cu vasfrângere (1), se părea lui Radaman favoritoare mântuirii, pentru că galera pe care se află și se diriguia de el, eră acum despărțită de celelalte, și apoi el care din deasa practică cunoștea astă mare, s'a mînat spre apus și la încetarea furtunii alinându-se marea, recunoscù că plutiă spre țărmul Moldovei, pe când Turcilor făcêă să creadă că se apropie de acela de amiazăzi al Traciei. În astă opiniune rătăcind cinci zile și atâtea nopți, în care spaima pieirii, fri-

---

1) naufragiu.

gul și durerea asuprise pe mizerii junii, Radaman descoperi în faptul zilei pământul, care cu bucurie fu urat de toți ca țărâmul mântuirii lor. Turcii, cari crezându-se mai înainte de alte galere a-giunși la un port al Rumeliei, pe lângă scăparea din pericol, se bucurau că, descărcând junii și odoarele cele prețioase, vor căpăta dela sultan nu numai lăudă, ci și o parte din prăzile acele, se grăbiau a descinde pe uscat; însă Radaman, recunoscând că pământul acela eră insula numită a Șerpilor, în apropierea gurii Dunării, i-a încredințat că acea insulă ar fi aproape de Bugas. Deci spre a repoză după un curs atât de îndelungat și periculos, cât și spre a se aprovizionă cu apă de băut, de care de două zile aveă lipsă galera, agiungând la un loc îndemânatic au aruncat ancora și Turcii, doritori a călcă pământ, giumătate dintr'înșii căți încăpuseră într'o luntre luând cu dânșii foalele deșertate purceseră spre insulă, spre a le umpleă cu apă.

Asta au fost și ocaziunea a se întări prin ospătarea de merinde și prin somn pentru o mai departe, deși scurtă călătorie. Turcii depe insulă, după ce la umbra tufarilor de tamarisc au mâncat și ceva dormit, se grăbiră a se înturnă pe galera,

dar sosind la țarm rămaseră împietriți, văzând abiă într'o mare depărtare plutind vasul în direcțiune tot spre apus. Radaman, spre mai bună nemerire a planului de mântuire, după ce au ospătat pe juni și pe cei 12 Turci rămași, le prosforă din o foale și cevà vin, spre a închinà întru mulțămirea apropietei sosiri la picioarele sultanului, dar mai nainte au amestecat în băutura aceea cevà narcotic, care nu târziu i-au cufundat în un somn atât de tare, încât lesne fu lui Radaman, cu agiuitorul celor mai mari juni, a-i ucide și a-i aruncà în mare. Desbărându-se în ist mod de păzitorii lor, toți cu sporită putere mânau vâslele, spre a ajunge la gura Dunării dela Chilia, unde reîmpins vasul de cursul cel puternic al apelor, cu greu ar fi putut intrà dacă pe insula Mocanu, una din cele numeroase pe cari aici le formează Dunărea, nu s'ar fi aflat câțiva păstori români mocani, de la cari se trage numele acestei insule, și cari la umbra sălcilor răsuna în fluerile lor doinele armonioase, ce pe fiecare Român îl pătrund acum de melancolie, văzând că simțimântul de naționalitate s'au refugit numai în sânul acestor fii ai naturii, la cari, ca oratori nemuritori, amintează și întrețin muntele și râurile — suvenirul

gloriei strămoșeși !... Atunce văzându-se în apropiere de compatrioți, Radaman a înălțat bandiera Moldovei, însoțind-o cu strigătele de bucurie și chemarea de ajutor a tuturor călătorilor.

Acești Mocani, cari au împrumutat numele lor dela Cumani, popor barbar și rebelic ce în timpul migrațiunii universale se așezaseră în Moldova sub munții dela Comănești spre Neamț, precum este știut, de atunce până astăzi se ocupă cu păstoria, și numeroasele lor turme le duc toamna spre iernatic pe malul drept al Dunării și la gura ei. Dânșii au aice cotunele lor nomade, cu staule și tării în contra hoților de mare, cu cari deseori poartă lupte încruntate; deaceea, singura înălțare a bandierei naționale nu i-ar fi înduplecat a veni vasului întru ajutor, dacă Radaman nu ar fi adaus prin sunețul buciului: a le repetă ca un eho sunurile naționale și a le cere ajutor. Atunci apropiindu-să la țarm, doi din cei mai miliani (1) mocani, văzând pe galeră un număr mare de copii ce întindeau brațelor lor, s'au aruncat în apă, ducând un capăt de arcan, care legat de galeră fu de ceilalți tras pe la gura Dunării la

---

1) viteji.

mal, cu toată greutatea ce-i opunea im-
petul (1) apelor.

Soarele se apropiã de apus și discul său
cel lucitor se cufundã în sânul munților,
deasupra cărora Pionul înãlțã ascuțita și
amenințãtoãrea sa creastă, încât, nepu-
tându-se înaintã călătoria spre Chilia,
s'a aruncat aice ancora și toată ceata
junilor descinse, și cu lacrimi sãrutã
pãmântul mântuirii lor. Aice, pe un mun-
cel, se aflã cãtunul cel întãrit al Mocani-
lor, cari de prinpregiur adunați la țãrm
s'au mirat foarte de o ceatã atãt de nu-
meroasã de copii delicați și frumoși, ce
vederãu semne de o soartã extraordinarã,
incãt cu respect și duioșie primindu-i ba-
ciul, dupã ce, pentru asigurarea galerei,
cãtrã un numãr de juni mai mari a a-
daus o ceatã de Mocani înarmați, con-
duse pe toți ceilalți pe la locuințele cele
umilite, parte în pãmânt, parte deasupra
durate, unde aprinzând în giur focuri, li
s'au pregãtit o cinã din fructul turmei;
lapte dulce și acru, și jãntițã, și cașcaval,
și pește cu mãmãligã proaspãtã, care de
Genovezi erã și în Cafa introdusã. Pe pã-
nuși de papurã uscatã culcați, în miezul
oilor și a pãzitorilor buni, sãrmanii copii
dormirã pãnã a doua zi, când sunetul
buciumului pãstoresc i-au trezit din som-

1) curentul.

nul ce ar fi fost dulce, întâia oară dela despărțirea lor de părinți și de familie, dacă visurile, prin forme felurite mângâindu-i în somn, nu le-ar fi arătat la trezire ademenirea unei deșerte bucurii, mai ales văzând miei săltând pe lângă mumele lor, de cari soarta crudă pe totdeauna-i despărțisă pe mulți orfani; încât mult s'au nevoit Radaman, spre a înturnă între acești giuni întristați o rază de mângâiere, cum că cerul, arătându-li-se favorabil prin mântuirea de sclăvie, nu se va îndurà și în viitor de soarta aceloră ce se încred în el.

Cu agiutorul acestui popor ospitalier, reîmbărcându-se călătorii, galera, condusă de pescari, purcesă spre cetatea Chilia, unde a agiuns încă înainte de seară, deși depărtarea erà peste opt ore de cale. Chilia, numită de antici Ahilea au (1) Clistomastum, erà în acel timp una din cetățile cu port cari apără gura Dunărei și plutirea Moldovenilor pe acest fluviu și pe Marea neagră. Astă cetate, care în alianța lui Ștefan VV. cu regele Matei Corvin asupra Turcilor se cuprinsese de Unguri, nevoind aceștia în urmă a o deșertă, s'au luat de Moldoveni după un

---

1) sau.

asediu lung, și fu mai în urmă cauza rebelului între Moldova și Ungaria, care adusăse înfrângerea lui Matei Corvin la Baia. După aceea, întărindu-se cu puternice bastioane și râpi, cetatea se înarmă cu o garnizoană numeroasă, ce eră acum sub comanda părcălabului Isaia. Barcele de pază, cari au întâmpinat galera geneveză, o conduseră în port, unde Radaman espuse părcălabului evenimântul Cafei și vrednica de mirare mântuire a giunilor genovezi, pe cari soarta i-au adus sub puternica pavază a lui Ștefan VV.

Auzirea acestui evenimânt puse în mișcare toată cetatea, mai ales mumele și copiii lor alergau întru întâmpinarea și mângâierea sărmanilor orfani, cari în acele femei duiioase și în copiii lor li s'au părut a revedea pe mumele, pe surorile și pe frații lor. Acel întâiu act al lui Radaman a fost a conduce la biserică pe juni, spre a depune mulțumirea lor; și Fatme văzù cu surprindere amestecată de respect biserică creștină și ritul ei, de care atât de des îi istorise mamă-sa. După rugăciunile depuse, ieșind din biserică, acest june popor venetic, prin soarta sa, nobleța familiei și frumuseța portului și a fizionomiilor, atrasă toată luarea aminte și duișia publică, și câteva

case de comerț genoveze mai mult încă se interesară de nefericirea compatrioților. Părcălabul Isaia, după ce au orânduit cele convenite pentru ospătarea și adăpostirea lor, îndată a și trimis știință despre aceasta prin un înadins către domnitorul țării, care se află în apropiere la Cetatea Albă.

Acestui principe nu erau necunoscute evenimentele politice ale Europei; agenții lui, pretutindenea răspândiți, îl încunoștiau despre toate. Deaceea din expedițiunea lui Mohamed asupra Crimeei presimțind desființarea statului genovez, cu dreptul giudecă că va veni rândul și asupra Moldovei, pe care voiă ca s'o atace din două părți opuse: din partea Dunării și despre Nistru, pe unde putea trimite numeroasa lui călărime. atât de înfricoșată în acea epohă. Deaceea Ștefan VV. s'au nevoit a face ambele sale cetăți marginene despre Marea Neagră neinvincibile; adună mare gloată de oameni și maștri cari lucrau la întărirea cetățitor, privighind în persoană un lucru ce aveă a asigura Moldova și din astă parte, despre un neamic atât de puternic. Pentru care, ca o vigیلă a Europei răsăritene în contra Semilunii, au cercat a se întări și prin o puternică alianță cu Un-

garia și Polonia, cu a căroră conlucrare nesmintit ar fi ferit pe Europa răsăriteană a purtă în timp îndelung obezile otomane, dacă nu gelozia deșartă, dară lealitatea ar fi prezidat la hotărîrea lor.

Moldova, care pe atuncea posedă țărmul Mării Negre în o lungime mai bine de 20 mile dela gura Nistrului până la gura Dunării, cu delta câte trelelor sale ramuri, domniă asupra intrării și ieșirii vaselor, având două cetăți puternice și porturi bune. Ea, precum s'au vederat și mai nainte, aveà o înrâurire simțitoare în plutirea Mării Negre și geniul întreprinzător a lui Ștefan cugetă a face din astă parte a țării sale aceea ce natura și politica sa o destinau: a fi centrul industriei, comerțului și fântâna inavuțirii sale. El vizitase nu demult valul lui Traian, care, purcegând de peste Dunăre, trece Moldova în astă parte și se încheie la Tighina, lucru urieș al Romanilor ridicat pentru apărarea Daciei de cătră barbari; cercetase lacul lui Ovidiu lângă cetatea Albă, unde se zice că ar fi îngropat acel poet, care în versurile sale, Tristium, descrie astă țară și propriile sale pătimiri. Aceste monumente antice i se păreau ca niște depozite sfințite, lăsate strănepoților Români, cu îndatorire a le păstră și

a le apăra. Aceste și multe alte îmbunătățiri plănuite le-ar fi realizat Ștefan VV., de nu ar fi fost mai totdeauna nevoit a câmpa și a combate cu oastea sa, când despre o parte, când despre alta a țării, spre a-i asigura independența, încă din vechime amenințată.

Înștiințându-se de minunata mântuire a giunilor genovezi și de sosirea lor la Chilia, Ștefan VV. se grăbi a călători într'acolo pe drumul cel mai drept, prin Bugaeac, dealungul lacurilor întinse și în curmezișul râurilor nerumărate, ale căror albii sunt seci mai totdeauna, din cauza stârpirii pădurilor, cari din vechime, mai înainte de a fi stârpite, nutria și adăpă obârșia râurilor, și cari astăzi, prin o cultură bine înțeleasă, încep iar a se împlă cu apă.

Părcălabul Isaia și Radaman făcură pregătirile cuvenite pentru primirea domnitorului și prezentarea giunilor genovezi. Cunoscând ei că după datina sa Ștefan VV., sosind la o cetate, cel întâiu pas al său eră destinat la locașul lui Dumnezeu, plănuiră a-l întâmpina aici cu giunii și cu odoarele aduse. Drept aceea înaintea peristilului bisericii, descărcându-se din galeră, se depuse obiectele cele rare, cari eră lui Mohamed destinate; din

aceste, parte erà manufacturi prețioase de ale Indiei și ale Persiei, parte de ale Grecilor antici, interesante prin arta lor, prin vechime, și cari aproape de 20 veacuri fuseră mistuite în sânul pământului Crimeii.

În cursul domniei barbarilor, aceste antichități erau nebăgate în seamă, dar de când Genovezii se așezaseră la Cafa, dorul arheologiei și al câștigului i-au îndemnat a scormoni în sânul acelor movili, de unde se scoteau prețioase obiecte, din cari parte le trimiteau la Genova, parte le depuneau în muzeum dela Cafa, ca o avere a statului. Toate aceste, la luarea cetății s'au predat de învincitori, și ceie mai alese, cu alte stofe de Persia și de India, fură încărcate pe galera în care se află ceata giunilor spre a fi împreună cu dânșii prosforate (1) Sultanului.

Din aceste obiecte antice se înșirase înaintea bisericii pe tapete prețioase, în discuri: diademe de aur, brățari, spate, colane, ulcioare de bronz, lacrimătorii, iar mai ales câteva țesuri cu monede antice cu efigiile împaraților Tauridei, păvăza de bronz, ce se zice că ar fi purtat-o chiar Mitra-Date (2) și pe care în bas-

1) Oferite.

2) Mitra-Date al VI-lea, regele Pontului, cel mai

reliev erà sculptată lupta amazoanelor Pontului cu Scitii. Un basen de argint, pe care se reprezintă în bas-relief istoria Ifigeniei și a Medeei, care părăsind pe copiii săi fugе pe un car tras de balauri înaripați, pe când aceștia, aruncați în o luntre fragedă; se luptă cu undele ce le amenință pieire. Astă din urmă istorie, ce erà de minune bine reprezentată, admirându-se de locuitorii adunați, amintiă giunilor genóvezi chiar soarta lor, despărțirea de părinții lor, pericolul în care se aflau încă și ei udau cu lacrimi astă icoană a propriei lor istorii.

Astă scenă patetică, de care se înduioșau martorii boieri ai cetății, deodată s'au întrerupt de strigătele vigililor depe turnurile cetății, cari dedeau limbă de apropierea Domnului.

Bronzurile armonioase ale bisericilor și

---

mare și neîmpăcat dușman al Romanilor, cu cari a purtat rebel în tot cursul domniei sale de 95 ani. Acel rege, spre a se feri de a fi înveninat, se deprinsăse a mânca în toate zilele o mică porțiune de venin, încât voind în nenorocirea sa a se învenina în adevăr, n'a putut muri, decât înfingându-și spada în inimă. Între talenturile sale, se numără că cunoștea 22 de limbi ((Gh. A.).

sunetele rebelice ale oastei dădură semnalul; un murmur de bucurie și de entuziasm se răspândi între popor și între garnizoană, care vedeă în Ștefan VV. pe învictorul ei. Oastea cu căpitani și bandiere se înșiră în piață, gloatele giunilor se îndesau la poarta cetății, bătrânii și femeile intrau în biserică, unde știau că-l vor vedeă de aproape, iar clerul cu sânta Evangelie îl așteptă la ușa bisericii, înaintea căreia, în două rânduri, erau înșirați giunii călători, și în fruntea lor Radaman cu cei doi copii ai lui.

Venirea domnului fu propășită de un nou de pulbere, din sânul căruia, ca niște fulgere, scânteiau armele aprozilor, călări pe armasari sireapi, cari făcêa a ribombă pământul de tropotele copitelor ferecate. Congiurat de un stol de păcălabi, de spatari de casă și panțiri înzeoți în fier sclipicios, Ștefan călăriă în floarea vârstei, ca de 40 ani; vestmântele sale simple se asămănau cu acele ale oștenilor săi, numai spata eră obiectul cel mai prețios, câștigată fiind în memoria bătălie dela Racova; un tabar lat învăluiă formele sale cele robuste, și pe cap purtă o căciulă turcană; dar aerul cel magestos, focul ochilor săi restrăluia mai mult decât aurul și oțelele bravilor

capitani ce-l încungiurau. Un sunet general de urare l-au întâmpinat la trecerea sa prin îndesirea poporului. El descălică, salutând împregiur, și păși pe gios cătră biserică, unde îl așteptă spectacolul cel interesant și rar în istorie. Aice se vede un popor întreg de giuni orfani, cari la picioarele sale reclamă o faptă dictată de omenire și de politică. Tresăturile acele aspre ale feței lui Ștefan VV. se înduioșiră la vederea acelor fragizi copii. Salutându-i cu blândețe, domnitorul cu tot acel stol au intrat în biserică, unde depuse evlavioasele sale rugăciuni, cerând ca întru toate și în astă încungiurare nouă agiutorul ceresc. După aceasta, Radaman espusă lui Ștefan VV. cu amănuntul evenemântul ce nu are în istorie a-sămănare lui, și prin care ăst stol de giuni pierzând părinții lor, căpătă un puternic părinte în persoana acestui domnitor. Cu blândețe duioasă au cercetat anume pe fiecare copil mângâindu-i și încuragindu-i în pătimirea lor, de a căreia conținere (1) îndată a început a se îngriji. De asemenea admiră cu mare luare aminte obiectele cele rare și prețioase, ce erau destinate pentru Mohamed, iar fortuna cea nestatornică le-au adus amù la picioarele învictorului său Ștefan VV. Ist eveni-

---

1) încetare, sfârșt.

ment neașteptat, care au suprins pe toți, aduse eroului dela Racova mare mulțumire și voie bună, crezându-l o chemare a proriei a recăpătă Cafa dela Turci, care întreprindere se părea putincioasă a se plini prin agiutorul unei flote portugeze și a armiei moldovene depe uscat pe la istmul Tafros (Pericop) (1).

Parte din vasele și tesaurile antice de aur curat făcute (2) le prosforă bisericii din Chilia, mitropoliei Sucevei și episcopiiilor de Rădăuți și Roman, altele spre a se depune la Suceava în cabinetul obiectelor rare, între cari, spre mirarea tuturor, se află de nou inventarul ornic, ce pe lângă oarele cari băteà semnală zodiile anului; acolo erà și o colecțiune de nouă arme de foc, numite sânete, dela cari datează schimbarea tacticei resbelice. Du-

---

1) Cronicile străine dau următoarea însemnare despre giunîi Genovezi a căroră soartă alcătuește episodul acestei nuvele istorice (Gh. A.). (Urmează 12 rânduri text latin din Longini, *Historia*, Liber XIII, pag. 54).

2) Două de asemenea teasuri antice, de aur curat și de formă oblungă, în diametru ca la 5 palmace, se aflau în mitropolie, și de răposatul mitropolitul Veniamin s'au prefăcut în alte odoare bisericești (Gh. A.).

pă aceea, retrăgându-se la curte, de care în toate polițiile (1) aveà câte una bine întărită în formă de cetățue, Ștefan VV., consfătuindu-se cu diregătorii săi, orându-i măsurile cuvenite pentru așezarea acestor orfani parte pela boieri, parte pentru creșterea lor pela dascăli, ca prin această făcându-i buni cetățeni să poată fi și folositori în politică pentru o alianță între Moldova și Genova. Iar din acei mai mari au ales un număr, spre a face parte din ceata copiilor de casă, ce erau mai aproape de servițiul curții și a persoanei domnitorului, și cari răspundeau la gradul de paji (2). Giunea Fatme, care prin noblețea familiei, frumusețea ei și mai ales tinerețea cea delicată atrăsese toată simpatia lui Ștefan VV., se încredință deîndată soției parcalabului Isaia, care o condusă la Suceava unde doamna Maria i-au hărăzit toată îngrijirea unei maice duioase. Pe Radaman, care pe lângă serviciile de mai nainte la

---

1) orașele.

2) Din acea epohă se pare că s'au propagat în țară până astăzi familii nobile genoveze, precum vedereză numele italian de Rosetti, Negri, Conti, etc. Așa precum tot din acel uric se trage familia Liprandi, care trecu, poate prin asămene caz, la țarul Moscvei ((Gh. A.).

astă ocaziune desvâlî pe cîtă energie, pe atîta și omenie, domnitorul l-au îndănuit cu o moșie, și i-au încredințat asupra acestor giuni privighere, spre a fi creșterea și întrebuirea lor conformă cu ordinul său, iar pre fiul lui îl rînduî de asemenea între curtenii săi.

Ziua despărțirii acestor copii, pe cari nenorocirea i-au fost încă mai mult legat între dânsii, înfătoșă o scenă nu mai puțin duiosă; singura lor mângâiere fu giuruința ce li s'au dat, că pe tot anul se vor revedea într'uniți în capitală, în curs de câteva zile.

Fatme, prin blîndețea ei, frumusețea și mai ales prin soarta ei cea eststraordinară, avînd de mamă pe fiia unui mazel moldo-român, iar de părinte pe un Han, a căruia nume se ascundeă, născută în Islam și plină de zel pentru religiunea lui Hs., toate aceste i-au confăptuit bine-voința doamnei, care cu plăcere ascultă istorisirea tâmplărilor sale, datinele Crimeii, vieța cea retrasă și ovelită (1) a femeilor din seraiu. După ce prin învățături s'au adăpat de dogmele religiunii hristiane, ea s'au învrednicit a intră în sânul bisericii, către care din frage-

1) umilită.

da-i vârstă eră atrasă. Aşa venerabilul mitropolit Teoctist au botezat-o puindu-i numele de Domnica, naşă fiindu-i chiar doamna; şi prin ist act solenel ea plinise cea depe urmă voinţă a maicei sale, urmând a fi model precât în frumuseţe, pre atât în blândeţe, în bunătatea inimii şi a caracterului.

Succesul ce capătă oastea turcească în Crimeia îndemnă şi înlesni pe Mohamed a pune în lucrare planul său de a atacă Moldova din partea Nistrului, drept care pusă în mişcare, pe la istmul de Perecop, o călărime numeroasă, ce cu repeciune straordinară sosit la Cetatea Albă, mai nainte de a fi ea de agiuns întărită şi aprovizionată.

Spaima Poloniei despre apropierea Turcilor fu atât de mare, că o parte a Podoliei se despoporă de locuitori. Ştefan VV., care vedeă furtuna apropiindu-se şi din astă parte, trimite cătră regele Cazimir un ambasador după altul, spre a căpătă agiutor de oaste, dupre condiţiunea tractatului încheiat. Garnizoana din Cetatea Albă, atacată de puteri manine, apărându-se pân la cea depe urmă, au dat cetatea surpată în mânilor învincitorilor, împreună cu cadavrele lor.

Turcii aruncară în cetate o garnizoană

puternică și întăriră spărturile cetății, însă nu mult s'au bucurat de conchistă lor (câștigare); căci Ștefan VV., mai înainte de a fi atacat despre Dunăre, s'au repezit cu o legioană la gura Nistrului, asaltă Cetatea Albă și pune sub sabie pân la cel din urmă din garnizoană. Mahomed s'au umplut de urgie la auzirea acestor nouă înfrângeri ale oastei sale, încât jurând pieire neîmpăcatului său dușman, orându-i la 1476 a se adună la Adrianopol una din cele mai puternice armii, compusă din toate semințiile albe și negre ale întinsului imperiu din Asia și Africa, cu scop vederat a supune Moldova puterii sale.

Văzând furtuna cea amenințătoare țării și care aveà a se întinde și asupra creștinătății, Ștefan trimise ambasadori în Polonia, unde la Horcin erà adunat Seimul, cerând din nou, în puterea tratatului, ajutor pentru comuna apărare. Regele, prețuind pericolul, au delegat la Ștefan pe palatinul Vontrobea și pe episcopul Boricovschi, spre a-i jurui (1) agiutoriul cerut; iar pe castelanul Vorocimovischi l-au trimis la Mahomed să-l înduplice a nu combate pe Ștefan, care

---

1) făgădui.

eră aliat al Poloniei. Însă sultanul, știind că Polonia nu se armasă încă de rebel, agiungând cu oastea sa la Varna, răspunse ambadorului cum că bucuros s'ar fi înduplicat la cererea regelui, de nu s'ar fi aflat în mișcare cu asemenea oaste care ardeà de dorință a-și răsbună onorul militar și moartea bravilor companioni de arme. Cu toate aceste, în privirea unei asemenea mijlociri, sultanul va suspenda (amână) marșul său asupra Moldovei, dacă Ștefan VV. se va îndatori a-i depune un tribut, a-i înturna pe Turcii prizonieri și a-i deșertă Chilia și Cetatea Albă.

Aceste propuneri ovelitoare pentru religiunea și onorul unui popor rebelic fură cu despreț respinse de Ștefan VV., care hotărîre, împărțășită adunării boierilor și oastei, de toți s'au încuviințat, încheind jurământ că mai bine să piară cu arma în mână, decât a se supune la niște condițiuni, cari în urmă nu puteau avea alt rezultat, decât: încălcarea țării și a privilegiilor, pentru a cărora susținere până atunci Moldo-Români cu fericire s'au fost luptat.

VALEA-ALBĂ.

Munții au fost totdeauna azilul liber-

tății popoarelor asuprite. În sânul lor, în epoha modernă, s'au născut și s'au păstrat independența Elveției, și azi încă Caucazul formează cetatea cea nestrăbătută a Circazienilor. De asemenea azil și țarie au fost Carpatul pentru Români, cari și-adăpostiau familia și avutul lor în sânul lui, îngrădit de stânci amenințătoare și încins de râuri impetoase. După sfătuirea boierilor dară, Ștefan VV. rândui a se rădică toți locuitorii, bătrâni, femei și copii, din șesuri și a se strămuta cu toate cele purtătoare la locuri strâmte. Intristată și duioasă privire înfătoșă astă migrațiune, când fiecare își părăsiă casa, livada cu pomătul și ogorul, mai nainte de a-l săceră și de a culege poama, lăsând duple sine cătunurile deșerte. Afară de cetățile Romidava lângă Roman, Mira, Ghertina, și Soroca, erau și sunt încă și azi în țară pozițiuni ce de natură se pare a fi plăzmuite pentru apărare, și cari poartă nume de cetăți firești. Una din cele mai însemnate în țara de sus, este acea numită Catelina, aproape de Cotnar, care la asemenea împrejurări au servit de azil și de țarie poporului. Natura, prin minunatele ei combinări, au urzit aice o țarie, ce ar putea fi de model fortificărilor lucrate du-

pă regulele artei, având sub apărarea ei un loc întins cu tabără întărită, unde putea petrece câteva mii de familii, cu tot avutul și cu vitele lor. În pozițiunea aceea se închisă parte din locuitorii țării de sus, unde se vedeau adunate femei și copii, pentru a cărora apărare erau înarmați chiar locuitorii, părinții de familii, pe când giunimea aleasă au sporit oastea lui Ștefan VV., care rânduise locuitorilor: a arde casele, grânele și toate cele ce nu le puteau transporta cu dânșii în taberele și palancile întărite, pe la locurile strâmte; iar el însuși, cu oastea sa, cercă a împiedeca pe Turci în trecerea Dunării, unde ei întinseseră cinci mănăine (1) poduri peste acest râu puternic, merit de natură, ca și Carpatul, a fi paladiul apărător al Moldo-Românilor.

Pe când Ștefan se anevoiă de a împedica, sau macar a îngreuiă trecerea Turcilor peste Dunăre, în Moldova, aceștia, cu ajutorul lui Vlad al României, so-cru necredincios al lui Ștefan, se înlesniră pe aiure a trece acest râu și a se înainta în țară pe la poalele munților, încât oastea moldovană, spre a nu avea tăietă comunicațiunile cu puncturile mun-

---

1) mari.

tenoase, fu nevoită a se retrage, stârpind în calea sa toate cu foc, spre a nu lăsa dușmanilor nici o înlesnire în drumul lor. Cu toate acestea, pe când Moldo-Românii se retrăgeau spre fundul munților, pe malul drept al Moldovei, călărimea cea numeroasă a lui Mohamed, trecând politia Roman, resbătusă răpede partea dealungul Siretului, cuprinzând între aripele ei pozițiunea oastei moldovene, încât constrânse pe Ștefan VV. a accepta bătălia cea memorabilă, Luni în 26 Iunie 1476.

Acest loc se pareă din vechime merit pentru a fi teatrul unui eveniment mare. Un șes întins, având spre apus culmea dealurilor păduroase, ce despart între sine râurile Bistrița și Moldova, se mărginește despre răsărit cu ist din urmă râu, și se deosebește prin natura cea mănoasă a pământului, care preste cea mai mare parte a anului este înflorit și verde, și cu toate aceste din vechime se numia *Valea Albă*, cași râurelul care, având obârșia sa în sânul acelor dealuri, șerpează dealungul și dă în râul Moldova.

Oastea moldo-română din acea epocă nu eră compusă din soldați, adecă luători de sold (simbrie), ce din aprozi, oameni de oaste, a căroră căpitenii erau bo-

ierii, (1) îndatorîți cu armașii și gloatele lor, la chemarea domnitorului, a se aduna spre a compune oastea țării. Drept aceea aice se aflau acei întâi boieri, cu fiii și cu armașii lor, parte călărime, parte arcași, având pe spate o cucură cu săgeți, la coapsă încinsă o sabie și în mână unii o lance, alții măciuci ferecate și o pavază, iar călărimea, panțierii (2), drept gvarde domnească erau cu zale de fier învăscuiți, având de așămine arc și cucură cu segeți, iar mai cu samă lănci și dărzi, pe cari le aranceau în depărtare, în asămănarea geritului (3) turcesc. Așămene între aceștia eră și un stol de giuni genovezi, înarmați după datina italiană cu senețe, în cap coifuri de oțel, având în fruntea lor pe bătrânul Rada-man, iar un număr de tunari, cu tunuri

---

1) Filologii derivă acest nume dela „baro“ baron, un grad de nobleță și în vechime militară. Filoslavul, derivă ăst titlu dela „boier“ slavinesc, care de aseminea s'ar trage dela acel roman „baron“, precum „țarul“ dela „Cesar“ (Gh. A.).

2) *Panțierii*, ostași purtători de panțieri: lorica sau zale, un fel de tunică, cămașă țesută de fier, spre a apăra de lovirea ascuțitului, pieptul și pancia (pânțele) — Gh. A.

3) lance.

516.578

de nou în oaste introduse, erau așezate pe la locurile cuvenite. După ce au rânduit fiecărei cete și stol pozițiunea sa, dupre esemplul anticilor eroi, cari debarcând pe țărmul dușmanului și-ardeau vasele, spre a nu aveà putință de a fugi dinaintea lui, asămene Ștefan VV. și-au pedestrat călărimea, ca să nu mai aibă mod a se retrage din fața năvălitorilor, ci mântuirea ei să o afle numai în învingere.

Implinindu-se toate măsurile aceste în agiunul acelei zile memorabile, s'au împlântat o cruce colosală pe un muncel, aflător în miezul șesului; aice clerul serbă o liturgie, în care Ștefan VV., hatmanii, curtea sa, parcalabii și aprozii s'au împărtășit cu sânta comunicătură, spre a-și spălă păcatele, înaintea răposării, cu sângele vărsat pentru patrie. Cercetând apoi oastea, domnitorul adusă în giurul său pe căpitenii și le-au rostit aceste cuvinte :

„Oamenilor de oaste, Pentru apărarea țării noastre, pe care soarta au făcut-o mai mult frumoasă decât puternică, noi trăim neînțetată încinși cu arme; fiecare cu agiutorul celui de sus, până amù am mântuit-o de încercările cele crunte ale dodoitorilor noștri. Amintiți-vă că voi,

ca și înainte părinții voștri, ați înfrânt pe Albreht al Poloniei, pe Mateeș al Ungariei, pe Vlad al României și pe Manica al Tatarilor. Toți aceștia pe rând ne învidiază țara mănoasă și bărbăția oastei noastre ! Puternicul Sultan Mohamed, cel ce au supus împărăția grecească, de nou adunând gloata numeroasă de oaste, iată aice ne-au agiuns, și mâne va să cerce soarta armelor ! Dară dușmanul este tot acela căruia i-ați smult Cetatea-Albă și Chilia, acela pe care voi, în anul trecut, cu sunet l-ați înfrânt la Racova, pentru care triumf numele Moldo-Român au resunat până la apus și s'au serbat chiar în cetatea Roma ! Acea amin-tire glorioasă, sânta cruce, în al căria semn pururea ați învins, și care azi vă umbrește cu lucoarea (1) ei părinții, copiii și femeile voastre, a căroră singură tărie este pieptul vostru și care tremurând așteaptă dela voi mântuirea lor, vă conduc la învingere. Ziua aceasta va fi aceea care pe totdeuna va întemeia pacea; fiecare din voi, ostașilor, pe lângă laudă și mângâiere, se va împărtăși de prăzile avuțiilor resăritului, de cari este plină tabăra dușmanului. Viu este Dumnezeu și

---

1) strălucirea.

vie fie pe totdeauna Moldova!"

La auzirea acestor cuvinte, din mii de rugi, s'au repetat: *Viu este Dumnezeu! Vie fie pe totdeauna Moldova*; și strigătul fu atât de tare, că resunetul său au ribombat (1) până în tabăra Turcilor și un tremur resbătù inimile lor.

Soarele, asfințind cătră apus, umbriă nourii și orizonul de o lăcoare roșie, menire cumplită a zilei viitoare! Asemene și luna plină, răsărind din sinul Mării Negre, abiă răsbatând printre nouri, întindea preste Valea-Albă un vâl posomorât. Pretutindenea domniă tăcerea, ostașii cetelor deosebite, tăbărîți în pozițiunile ce li s'au rânduit, întinși pe armele lor, reposeră; unii își amintiau de familia lor, alții de amor, cei mai mulți dormiau, numai vigilele împărțite ici, colo pe la posturile lor privigheau și cu ochii ageri spionau cele d'impregiur. Dar Ștefan VV., în port de aproad de rând, acompăniat de fiul său Alexandru, petrecea pe gios întră cercetarea oastei, după care se retrasă în cortul său, unde, după ce făcù rugăciunile sale, s'au așipit de un somn scurt și turburat de multă îngrijire. Aurora nu resărise încă, când Ștefan VV. au aflat toate căpiteniile la posturile lor și ostașii în rând de com-

1) răsunat.

batimânt. Buciumările de aramă au dat semnalul lovirii, dar gurile de bronz ale tunurilor turcești, cari nu de mult se făcuse spaima resbelului, răspuseră cu un urlet la astă prochemare, și deodată cu resărițul soarelui, se repezi, ca un nor îngrecat (1) de fulgere, călărimea turcească, învitându-se oștenii între dânșii cu răcnetul de alah !

Cine va putea număra și descrie oastea turcească compusă din felurite națiuni, ce se deosebiau prin fizionomie, port, arme și modul luptei; cine este în stare a semnală bărbăția Moldovenilor ?

De trei ori călărimea turcească, peste troianuri de morți trecând, resbătusă până la cruce, care ca un centru era implântată în miezul oastei creștine, și de trei ori Moldovenii pedestri, dar înaripați de un eroic entuziasm, îi respinseră până în tabăra lor. Mult timp bătaia era nealeasă, căci ambele părți împlău a se osteni, dar pe când Moldovenilor nu li venia de nicăiera ajutor, ei, din clipă în clipă picând, se împușină numărul lor, deodată din dosul munților se descinsă un șir de călărime proaspătă turcească, care cuprinsă oastea moldovană din două părți.

---

1) încărcat.

Atuncea reîncepù nu lupta, ci măcelăria, căci zece Turci năbuși asupra unui Moldovan; cei mai mari boieri, cu aprozii lor, fiii, căpiteniile, călugării cu crucea în mână, au pierit de sabia cea ageră a Turcilor, cari însuflețiți de ființa mare-lui Sultan, desvăliau o bravură și netemere de moarte extraordinară. Ștefan vederă minuni de eroism și de înțelepciune întru conducerea oastei; congiurat de o ceată de aprozi și de stolul giunilor genevezi, conduși de bravul Radaman, Domnul se purtă pretutindenea ca fulgerul, dar în o amestecătură ajungând în miezul dușmanilor, armasarul său fu rănit, și el însuși, căzând, eră aproape să încapă în mâna Turcilor, dacă credinciosul bătrân Radaman, lu i-ar fi dat calul său, care l-au depărtat din acel pericol; însă lovirea săgeții pregătite lui Ștefan nemerî în ochi pe mântuitorul său, care căzù mort. După aceasta, oastea Moldovei fu în urmă nu învinsă, ci stropită de numărul Turcilor, cari cu preț mare și-au rescumpărat învingerea, căci cadavrele lor acoperiau toată poiana din Valea Albă. Ștefan VV., cu un număr mic de ai săi, s'au tras pe la munte și prin codru și au agiuns la cetatea germană, ce-i zic Neamțul, unde se află fa-

milia lui, odoarele și mama sa, doamna Elena, care după tradițiunile istorice au vederat la astă tâmplare un suflet eroic, precum o descriu și cântecele naționale. Auzirea acestei catastrofe respândi un doliu general între familiile Moldovenilor, căci fiecare din ele pierdusă un dorit fiu, frate sau părinte, și în acest doliu rămase țara îndelung acufundată, însă și popoarele de prin pregiurul Moldovei, auzind despre astă întâmplare, s'au scârbit și mai mult s'au înspăimântat despre cele ce puteau urmâ pentru țările învecinate. Polonia începù a se și înarmâ. Turcii, după ce s'au adăpat cu sângele creștinilor și s'au înavuțit cu despoierea celor uciși, îngropară numai pe morții lor, iar cadavrele moldovene rămaseră espuse câțivâ ani vântului, soarelui și gerului, în poiana dintre Moldova și pădurea Uscații, așa denumită din cauza focului ce-i dăduseră Turcii la atacul făcut din astă parte, căci necurmatele lupte n'au fost iertat pe Ștefan a se îndeletnici cu îngroparea oaselor. După aceasta Mohamed a înaintat la Suceava, și altă oaste la Hotin; ambele cetăți fură asediate, însă nu se putură luâ. Din neîngroparea cadavrelor se născù în tabăra turcească epidemie pestilențială, foame-

tea urmă din lipsa proviziunii, care, împreună cu flota ce o transportă pe Marea Neagră, se acufundă de o furtună cumplită. Matei Corvin adusă o oaste ungurească pe marginea Serbiei, încât Ștefan VV., cu toate că pierduse bătălia dela Valea-Albă, readunându-și oaste, au urmărit pe Turci până la Dunăre, le-au reluat cea mai mare parte a prăzilor și a prinșilor. Apoi cu agiutoul unui corp de trupe transilvane, sub comanda lui Ștefan Batori, au alungat din România pe Radul VV. aliatul Turcilor și în locul acestuia, a cuscru-său, așeză în București pe Vlad-Țepeluș; după ce au alungat pe soția-sa Vochița, fiica celui întâiu, el se însură cu doamna Maria dela Mangop.

CREDINȚA ȘI FANATISMUL.

Dela reașezarea lui Mengheli-Gherai pe tronul Crimeii, am zis că au urmat fără întrerupere între el și între Ștefan VV. o relațiune neturburată. Atacurile și invaziunile cele dese ale Tatarilor conține-se, numai acele ale oardei de Nogai împresurau uneori marginile Nistrului, în atacurile și prăzile lor asupra Poloniei. Ambii acești domnitori se îngrijau cu reciprocitate de interesele publice și ace-

le private. Mengheli-Gherai, care erà strâns legat prin o alianță cu țarul Mosevei Ivan al III-lea, fu în multe încungiurări mijlocitor între acel puternic suveran și între Ștefan, care în o epistolă foarte patetică i se tânguià de soarta neferice care au întâmpinat fia sa Elena, măritată cu țarul Dmitri, clironomul tronului Mosevei, provenită din intrigile țarinei Sofia, maștiha acelui giune țar, Greacă, principesă a Bizantului surpat de Mohamed.

Mengheli-Gherai, a căruia agerime în domnie și simțiminte marimonioase și umane îl înălță peste sfera comună a compatrioților săi, în lucoarea restatornicirii sale în Crimeia, nu-și putù uità și stânge simțimântele lui de familie, și deseori în cele puține oare de singurătate își amintia de ființele prețioase inimii sale, pierdute în catastrofa care, întorcându-i tronul, îi lăsă o amintire atât de dureroasă, mai ales despre fie-sa Fatme, care, precum se știe, erà pentru suvenirul maicii sale, idolul inimii părintești.

Fatme însă își uitase țara nașterii, la care nu o legà decât aducerea aminte a maicii sale. Patria ei erà acum Moldova, și părinții i se reprezentau în domnitorii cari o încungiurau cu o duioasă afec-

țiune, precum și ea prosforă (1) o respectoasă iubire și adorare.

Pre lângă aceste se deprinsăse a consideră pe Radaman ca pe părintele ei; și fiul său, companion al copilăriei și al soartei sale, i se făcù un ce neapărat al vieții, încât această afecțiune eră nutrită în curs de câțiva ani prin măturisirea simțimentelor reciproce ale giunelui care, ca șeful copiilor de casă genevezi, aveà la curte zilnică ocaziune a întrețineà speranța inimii sale.

Intr'o dimineață, Fatme ieșind din curte și mergând singură prin grădină la paraclisul apropiat, când agiunșă între tufanii umbroși, văzù apropiindu-se un străin, pe care după portul său îl recunoscu de Tatar. Acesta eră un imam (monah), venit de curând din Asia, precum ziceà, cu dorința unui simțimânt de evlavie a face un pelerinaj (hagealic) la Valea Albă, spre a amintì acolo pe frațele său, ucis în memorabila aceà bătălie, care cerere umilită, în privirea evlaviei, i se învoise. Acest imam eră din tagma cea mai fanatică, a cărei datorie și mai mare merit sta de a mântuì din sclăvie pe acei de credința mahometană, însă, în adevăr, eră Tatar din Crimea. El au fost descoperit că în cursul catastrofei

1) arătă. închină.

Cafei, pre lână Genovezi, mulți din legea mahometană s'au răpit și au încăput între creștini, și prin îndelungă cercetare aflasă că Fatme, fia sultanului, petrecea în Moldova, pentru care, ca unul ce în persoană combătusă la Valea-Albă, întreprinsă această călătorie, și cu pericolul vieții sale s'a însărcinat a adevărați faptul, a mântui de închipuita nenorocire a Fatmei (de giugul creștinesc), și prin un mod, ce-l pregătì cu multă ghibăcie, a o furà din mijlocul curții, și a o conduce la Bacci-Sarai, în sânul părintelui, dela care, pe lângă meritul sufletec, așteptà o generoasă mulțămită.

Luând un aer umilit și modest, ca acela ce caracterizează pe toți din tagma sa, el cuprinse cărarea giunei, care, acufundată în reflexiuni, pășià spre paralis. Depe pozițiunea lui umilită și în vârstă respectabilă, crezându-l un cerșetor străin, ea întinse mâna cu o monedă; însă imamul o apucă de mână și în limba tatară îi zise cu blândețe: „Fiică a Orientului, de unde răsare lumina și credința adevărată, tu născută în paradisul cel pământesc, crescută în sânul desfătărilor curții dela Bacci-Sarai! Numai furtuna cea înfuriată a mării te-au putut arunca pe acest pământ sălbatec, adăpat de

sângele musulman! Am văzut sorioarele tale în Crimeia plutind în aur și în aburii miresemelor Arabiei, bând ambrosia plăcerilor, negustând amarul decât cât se amintează de dulcea lor Fatme, care în străinătate petrece în sclăvie! După voința profetului nostru Mahomed, mulți dintre noi s'au ales, cu desprețuirea vieții, a împlâ dela răsărit până la apus, întru căutarea turturelelor rătăcite! Cu toată greutatea, eu te-am aflat, și acesta e semnul cel mai vederat că Alah cel de sus voește înturnarea ta. Ferice de tine, ferice de mine, când te voiu reconduce în patrie, vino, urmează după mine, toate sunt pregătite pentru tine, nu la fugă, ci la triumful tău. Așa odinioară Mahomed fugi la Meca, dar fuga lui este mântuirea Islamului, zelul cel sfânt să înaripeze pasul tău — vino!" și aceste zicând, trage pe giună în partea opusă. Dela început, la auzirea acestor cuvinte, ea crezù pe Tatar rătăcit de minte; dar când auzi și câteva particularități, i s'au părut că vede un demon necurat, care îi întinde cursă, spre a o abate din calea adevăratei credințe, ce îmbrățosase cu atâta înfocare.

Deci începù a-și face cruce, ca să piară necuratul, dar acesta îndoiă îndemnarea

lui, întrebuintând chiar și puterea de a o trage cu sine. Atunce înțelegând că acesta erà un fanatic viu, nevăzând de nicăiure vreun ajutor, se înarmă cu curajul credinței și cu glas puternic zise: „Din câte mi-ai spus te cred într-adevăr o Naibă (1) trimisă din iad spre încercarea credinței mele! Eu sunt născută din mamă creștină, care m'au crescut în sânul maicii bisericii adevăratului Dumnezeu. El este scutul și mântuirea mea, în numele lui orânduiesc ție ca să piei dinaintea mea, și să te întorni la idolii tăi!...“ Fanaticul, văzând că nu o poate înduplecă cătră fugă, s'au infuriat; și deci a nu lăsa nedeplinit votul ce au jurat, scoase din brâu un pumnal scânteietor și se răpezì asupra-i, spre a o îngiunghiè; însă Dumnezeu priveghià preste credincioasa sa. Din tufari, ca un fulger, se aruncă giunele Radaman, cu un strigăt tunător și cu spata în mână, alergând, străbătù pe Tatarul furios, care, lovit chiar în inimă, în miezul blăstărilor căzù pre pământ. La vuetul ce urmă din astă cumplită tâmplare, se adunară din

---

1) Naiba, italian Nabisso : La orientali, Naiba înseamnă un om din tagma sântită a giuraților (Gh. A.).

pregiururi păiătorii (?) și ridicară de pe pământ pe giunea leșinată lângă ucigașul care se rotoliă în sângele său. Ea fu transportată la curte în camera sa, și însăși doamna se îngrijî de sănătatea și mântuirea ei. La cercetarea ce se făcù, s'au aflat între vesmintele Tatarului ascuns un talisman, cu însemnare că: el, din evlavia legii sale, ucisăse un număr de creștini, și că-i lipsiă încă un mort, spre a completa numărul de trei ori uciși de propria sa mână, și că între aceștia se află și bătrânul Radaman, săgetat de dânsul în bătălia dela Valea Albă, pentrucă Tatarul, care îl recunoscù, descoperise că el a răpit pe fiica hanului și împreună cu 150 Genovezi a substras-o dela legea mahometană, la care aceștia erau meniți.

Ist eveniment, tâmplat chiar în miezul curții domnești, vederà sumeția unui fanatism orb al Tatarului, care știu a învinge toate greutățile unei asemenea întreprinderi. Dar totodată astă tâmplare tristă spori compătimirea și afecțiunea nu numai a domnitorului și a doamnei, ci și aceea a curții și a publicului asupra lui Radaman și Domnicăi, a căroră soartă din copilăria lor erà îmbinată în furtună și în fericire.

Văzând din toate aceste o menire cerea-

scă asupra lor, s'au decis a reuni pe totdeauna pe acești giuni prin o sântă legătură. Dar înaintea acestui act solenel, Domnica au mărturisit adevărata ei familie, că erà fia lui Mengheli-Gherai. Drept aceea, îndată ce se vindecă din pătimirea suferită, însuși venerabilul mitropolit al țării, Teoctist, i-au cununat în biserica sântului Dmitrie, catedrala Sucevei, și astă zi fu serbată ca un eveniment ferice de familie, în care s'au încununat și s'au remunerat credința și virtutea. După aceste, Ștefan VV. încunoștiință pe Mengheli-Gherai că fia lui, ce o crezù pierdută, se descoperi în astă giune, care înoită prin două daruri: al botezului și al cununiei, se făcù iar cetățana moldo-romană și soția fiiului credinciosului Radaman, încât astă tâmplare aveà să fie un nou gaj de statornică alianță între ambele țari. Mengheli-Gherai, ca un barbat înțelept și fără pregiudețe, înțelese întru aceasta voia celui de sus, ce este unul în cer pentru toți oamenii lumii, și numai de către aceștia sub multe nume și forme se întitulează. El, prin fericirea fiicei sale s'au mângâiet de departarea ei, și prin asta au mărturisit că, mai mult decât plăcerea lui, preferà soarta ei. După închierea acestei serbări casnice, au ur-

mat alta națională, sfântă și patetică, de care s'au împărtășit toată țara.

PANAHIDA EROILOR MOLDOVENI

Domnia cea îndelungată și glorioasă a lui Ștefan VV. au fost, printre scurte restimpuri de pace, un șir de lupte grele și sângeroase, nevoit a le purtă pentru susținerea independenței naționale și apărarea religiunii. Monumentele triumfurilor sale nu sunt arcuri, nici coloane, dară 40 de mănăstiri, ce după fiecare învingere au zidit și îndănuit; aceste mărturisesc nu numai a lui și a oastei sale bărbăție, ci adâncă evlavie și modestie, prin care el atribuiă protecțiunii lui Dumnezeu rezultatul ce câștigă din lucrările întreprinse în numele său. Deaceea poporul moldo-român purtă cu rezignațiune povoara sacrificiilor de avut și de sânge, cerute pentru întâmpinarea întreprinderilor sale, iar oamenii de oaste urmau cu încredere chemării domnitorului lor, care remuneră și onoră pe aprozii săi oșteni.

Acest simțimânt drept și mărinimos l-au îndemnat a consfinți prin un act memoria eroilor căzuți pentru patrie în câmpul dela Valea Albă, a căroră oase ză-

ceau de 20 ani încă neîngropate în șesul acela.

Drept acea, folosindu-se de un paos de pace al anului 1496, un an înaintea cumplicitei înfrângerii a Polonilor în Bucovina, orându-i a se face în toată țara, în 26 Iulie, ziua aniversală a bătăliei dela Valea Albă, o serbare mare bisericască, însemnând trei zile de agiunare și de doliu național, iar în acel câmp al bătăliei decise a se face o biserică votivă, consfințită marelui arhistratig Mihail. Pentru plinirea acestei ceremonii bisericesti și militare, au rânduit cele cuvenite în 8 Noemvrie ale acelu an. Dela toate monastirile, schiturile și bisericile poporene s'au conchemat părinți evlavioși, aducând fiecare câte un amintar (pomelnic) a oamenilor de oaste din ținutul lor, uciși în bătălia dela Valea Albă. Deputați de oaste de toată arma, căpitenii și ostași de rând se adunaseră în o tabără pacinică pe malurile Moldovei, unde fluturau bandierile naționale a fiecărei cete, cu voal negru învelite, iar în mijlocul lor se înălță un pavilion pentru domnitor și familia sa, în giurul căruia s'au adunat, din toate olaturile țării, văduvele, orfanii și părinții celor uciși, a căroră durere eră astâmpărată de un simți-

mânt de glorie, că acei din familia lor și-au fost repus viața pentru patrie! După ce în curs de trei zile, clerul în serbare bisericească au amintat anume pe fiecare din cei uciși, milianii (1) oșteni săpară temelia bisericii pe locul însemnat de Ștefan VV., care erà acela unde au fost urmat cea ma crâncină luptă; iar afinii (2) morților adunau cu simțimânt respectuos depe câmp oasele răspândite, prețuind în fiecare titvă capul iubitului său; dar nimeni n'au recunoscut mai bine decât Radaman titva părintelui său, prin fierul săgetii care, intrând prin ochi, rămase înfipt în os. Acest cap prețios al mântuitorului vieții sale, Ștefan VV. cu mâna sa l-au depus sub locul unde aveà să fie altarul, iar celelalte se depuneau în miezul temeliilor bisericii lângă altar, peste care se înăltă sânta cruce, umbrită de flamurile Moldovei.

Cele întâie raze ale soarelui din 26 Iunie luminaseră preste Valea Albă un popor întreg, învăscut în doliu și implântat în lacrimi; nu sunetul bronzurilor sântite, nici rugile îrfocate purtătoare de moarte caracterizau astă solenitate, ci ruge fierbinți din inima domnitorului și a

1) Voinicii.

2) Ruđele.

credinciosului popor se înălțau cătră înduratul Dumnezeu, spre iertarea păcatelor acelor uciși și împărtășirea lor de cununa nemuririi. După ce arhieriei au făcut orânduita panahidă asupra oaselor depuse depe rânduială, Ștefan VV., Alexandru și Bogdan VV. depusă în temelie piatra cu următoarea inscripțiune:

„In zilele bine-credinciosului și de Hs. iubitorul domn Io Ștefan VV. cu mila lui Dumnezeu domnul pământului Moldovei, fiul lui Bogdan VV. în anul „6984 (1476), iar al domniei lui 20, anul „curgând, s'au rădicat puternicul Mahomed, împăratul turcesc, cu toate puterile oștilor sale, ale răsăritului, încă și Basaraba VV., chemat fiind la răsboiu, „au venit cu dânsul, cu toată puterea pământului lui Basaraba, și au venit să „robească și să iee pământul Moldovei și „au agiuns până aice la locul ce se chiamă „Valea-Albă, și noi Ștefan VV., cu fiul nostru Alexandru, am ieșit înaintea lor aice, „și am făcut cu dânsii mare răsboi în „luna lui Iulie în 26 de zile, și după giudecata lui Dumnezeu, biruiți au fost „creștinii de păgâni, și au căzut aice „multă mulțime din ostașii moldoveni. „Atuncea au luat și a treia parte din pământul Moldovei, despre acea lature. „Pentru aceea au binevoit tot Ștefan

VV. cu a sa bună vrere și au zidit bi-
 „serica aceasta întru numele arhistrati-
 „gului Mihail și întru rugăciunea lui, și
 „a doamnei sale Maria, și a fiilor săi
 „Alexandru și Bogdan, și întru aminti-
 „rea sufletelor lor, dreptcredincioșilor
 „creștini, cari aice au pierit.

„In anul 7004 (1496), iar al domniei
 „lui, anul 40, curgând în luna lui No-
 „embrie 8 zile“.

S'ar fi convenit ca numele a atâția e-
 roi să se fi păstrat în analale patriei;
 însă în epoha aceea egoismul nu cuprin-
 dea inima compatrioților, deaceea de a-
 giuns au fost că au conlucrat, au păti-
 mit și au combătut pentru binele și glo-
 ria patriei, și acel merit fără osebire se
 răspândiă peste toți Moldo-Românii.

Adevărat măreț și unic spectacol au
 fost acesta, de a vedea un popor întreg
 îngropând deodată pe un alt popor!
 Aice se vedea o mumă bătrână, bocind
 moartea a trei fii ai săi, bătrânul lă-
 crămă pentru pierderea unicului său fiu,
 văduvele, orfanii plângeau pe ai lor; în-
 cât Ștefan Vodă, deși deprins la toate
 scenele crunte, vărsă și el lacrimi de
 compătimire, și aceasta au fost lauda
 cea mai mare pentru acei ostași, că du-

pre faptele lor, nu li s'au plâns vieața,
ci moartea !...

Amintirea acelu act măreț se păstrează nu numai în istorie și prin această biserică monumentală, ci și prin tradițiuni și cântece, în cari păstorul din Valea Albă repetează, acompaniând pe fluerașul său, cântul următor:

VALEA - ALBĂ

Păstorul.

Vale albă, d'albă-vale
Dela munte râurel,
De ce oare 'n a ta cale
Trecând lângă-al meu muncel,
De e nour, de-i senin,
Tu răsuni un trist suspin ?

A tă râpă înverzită,
Cununată-i de mii flori,
A ta undă-i limpezită
De mănunt prund' la izvor,
Și-a ta dulce apă-o bea
Pasărea și turma mea.

Râul.

A mea apă-i limpegioară,
Din ea bea azi turma ta
Și-aceà pasăre ce sboară ;
Dar aleu ! ea adăpă
Turme dela răsărit,
Ce-aici au fost tăbărît.

Sântul Ștefan, când aice
 Pentru țară s'au luptat,
 Când în ziua neferice
 Ager fier au secerat :
 Pe boieri și pe oșteni,
 Pe păstori și pe săteni.

De-atunci, tristă, ea tot plânge
 Și în veci va suspină
 Că au curs cu nobil sânge
 Ce Românul revărsă.
 Și cu oase 'ndelungat
 Acest câmp au presurat.

Eu, acea zi de furtună
 Amintind-o plâng mereu,
 Freamătul pădurii sună
 Unit cu suspinul meu
 Că Aprozii acumă nu-s
 Ca acei ce au repus !

Soarta lor și a lor vântă (1)
 Azi Româniil au uitat,
 Păstorule, tu deci cântă
 S'aibă cuget deșteptat,
 Să le zică al tău cânt :
 Cum au fost și cum azi sună !!!

---

1) avânt.

e) Versuri.

		<u>Le</u> <u>B.</u>
Anton Pann.	Povestea vorbeii și Nas- tratin Hogeaa, ilustrat	15 —
C. Rădulescu-Codin	Chira Chiralina . . . . . Căntece bătrânești, ilustrat	15.—
Th. D. Speranția.	Anecdote cu Noroc	15 —
Sev. Dumitriu,	Anecdote cu Minuni . . . . . 200 poezii pentru copii	15.— 8.—

f) Diverse cărți utile.

I. M. Popescu-Mehedinți	Povătuitorul copiilor pentru lucrul manual	1.—
Gr. Teodosiu.	Recreațiuni școlare, cânturi	1 25
D. G. Kliriac.	Carte de religie	1.—
L. Leist.	Proverbe și expresiuni proverbiale	2.—

Biblioteca de popularizare.

„CĂMINUL“.

No. LEI 2.

2 și 2 bis. Constanța Marino Moscu	Natalița, nuvele.
40-43 și 40-43 bis. Edmondo de Amicis.	Cuore, traducere de d-na Sofia Nădejde.
45 și 45 b. C. Negruzzii.	Nuvele istorice.
46 și 46 b. Petre V. Ilanș.	Povești din diferite ținu- turi românești.
47 și 47 b. V. Alexandri	Barbu Lăutărul,
50 și 50 b. C. Negruzzii	Nuvele de moravuri.

54 și 54 b. Al Odobescu.	Doamna Chiajna
58-60 și 58-60 b. F. H Burnet	Lordul cel mititel.
64-65 și 64-65 b. Th.	Anecdote cu Noroc.
Speranția.	
68-69 și 68-69 bis Th.	Anecdote cu Minuni.
Speranția,	Copiii lui Marcel.
81-85. G. Bruno.	Bogdan Voevod . . . cl. I.
113-114 Asachi C.	Dragoș . . . . . I.
115-116. " "	Mihai-Viteazu . . . . . II.
117-118 Ispirescu P.	Ioana D'Arc . . . . . II.
119-120. Al Odobescu.	Arghir și Elena . . . . . III.
121-122. Ion Barac.	Alexandria . . . . . III.
122-124. Al. Odobescu.	Alexandru cel Bun . . . . . IV.
125-126. Asachi,	Valea Albă . . . . . III.
127-128. " "	Cinel-Cinel . . . . . III.
129-130. Alexandri V.	Poezia populară . . . . . IV.
131-132. Alexandri și Russo.	Petru Rareș . . . . . IV.
133-134. Asachi C.	Cântece populare . . . . . IV.
135-136. Al Odobescu.	Emanciparea Țigănilor . . . . . V.
137-138. Sion.	Artele în România . . . . . V.
139-140. Al Odobescu.	Biserica Curtea de Arges . . . . . V.
141-142. " "	Sidrighelo . . . . . V.
143-144 Asachi C	Vasile Alexandri . . . . . VI.
145-146. Al. Odobescu.	Nic. Călcăscu . . . . . VI.
147-148. " "	Condiționire unei bune traduceri . . . . . VI.
149-150 " "	Petre Ispirescu . . . . . VI.
151-152. " "	Văcărești, poezii . . . . . VII.
153-154. " "	Dumbrava Roșie . . . . . VII.
155-156. Alexandri V.	Mazepe în Moldova . . . . . VII.
157- 58 Asachi C.	Ruxandra Doamna . . . . . VII.
159-160. " "	Psaltirea . . . . . VIII.
161-162. Al. Odobescu.	Poezii Văcărești . . . . . VIII.
163-164. " "	

3,50